

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8920

Robert Bobkier

ORCID: 0000-0001-8212-6309

e-mail: robert.bobkier@gmail.com

Regulacje prawne zakładów kąpielowych rytualnych (mykw) dla ludności żydowskiej w II Rzeczypospolitej Polskiej. Zarys problematyki

STRESZCZENIE

Ludność żydowska, obecna na ziemiach polskich od XI w., stanowiła w II Rzeczypospolitej Polskiej dziesiątą część populacji. Posiadała ona konstytucyjnie zagwarantowane prawo do swobodnego wyznawania religii mojżeszowej, w tym do prowadzenia kąpeli rytualnych. Woda pojmowana jako symbol duchowego oczyszczenia obecna jest we wszystkich wielkich religiach świata. Szczególne jednak miejsce zajmuje w judaizmie. Mykwa, rytualna kąpiel, wymagana jest w szeregu przypadków nieczystości duchowej i fizycznej. W odrodzonej po zaborach Polsce ponad połowę wszystkich zakładów kąpielowych – łaźni publicznych stanowiły właśnie żydowskie mykwy. Zgodnie z wprowadzonymi w 1919 r. przepisami regulującymi funkcjonowanie gmin żydowskich, ich obowiązkiem było utrzymywanie kąpeli rytualnych. Kolejne przepisy określiły tę aktywność już tylko w kategoriach kompetencji gminy wyznaniowej. Mykwy prowadzące działalność komercyjną podlegały opodatkowaniu jak zwykle przedsiębiorstwa. Przepisy sanitarne dotyczące mykw zawarte były w okresie międzywojennym w dwóch rozporządzeniach – z 1921 r. oraz z 1936 r. To ostatnie rozporządzenie obowiązywało aż do 2002 r., czyli w trzech różnych formach polskiej państwowości. Zgodnie z ustawą z 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej gminy żydowskie dbają nadal o łaźnie rytualne.

Słowa kluczowe: judaizm, Żydzi, łaźnie, zakłady kąpielowe, kąpiele rytualne, mykwa, gminy wyznaniowe.

Wstęp

Niniejszy artykuł próbuje dokonać eksploracji zagadnienia regulacji prawnych szczególnej instytucji kultury i religii żydowskiej, mianowicie rytualnych zakładów kąpielowych – mykw w okresie państwowości polskiej, określanym jako II Rzeczypospolita Polska (1918–1939).

Mianem mykwy (*mikveh*) określana jest tak sama rytualna kąpiel, jak i zakład (dom) kąpielowy, służący odbywaniu takich kąpiei¹.

Stała obecność wyznawców judaizmu na ziemiach współczesnego państwa polskiego datuje się od pierwszej połowy XI w. Ziemie I Rzeczypospolitej stały się największym skupiskiem Żydów aszkenazyjskich w Europie². Apogeum wzrostu demograficznego tego wyznania przypada w Polsce na okres dwudziestolecia międzywojennego. II Rzeczpospolita stanowiła największe, po Stanach Zjednoczonych, skupisko ludności żydowskiej na świecie³. W 1931 r. Żydzi stanowili 9,8% ludności państwa, a judaizm stanowił trzecie co do wielkości, po katolicyzmie i prawosławiu, wyznanie⁴. Wśród społeczności żydowskiej większą jej część skupiało drobnomieszczaństwo: kupcy i rzemieślnicy. Burżuazja żydowska stanowiła grupę wielkością dorównującą tej polskiej i niemieckiej. Specyficzna była sytuacja inteligencji i pracowników umysłowych, których znaczna część uległa spolonizowaniu i asymilacji⁵.

Społeczność żydowska wytworzyła system więzi społecznych ucieleśniony w licznych organizacjach i instytucjach niezależnych od administracji państwowej, zachowując jednak w znacznej mierze izolację od nieżydowskiego otoczenia⁶.

Differentiam specificam pomiędzy Żydami a innymi mniejszościami narodowymi stanowiły tak sposób zamieszkiwania (miejski i dyspersyjny, rozproszony geograficznie), jak również brak ościennego ośrodka państwowości. W najmniejszym stopniu zamieszkiwała ludność żydowska na ziemiach byłego zaboru pruskiego (zwłaszcza na Pomorzu i w Wielkopolsce), najwięcej – w dawnym zaborze rosyjskim i austriackim. Homogeniczność społeczności żydowskiej była wzmocniona jednolitością religijną. Postawy bezwyznaniowe występowały nielicznie wśród inteligencji⁷.

Odrodzenie się polskiej państwowości zrodziło, tak w kraju, jak i na łonie wspólnoty międzynarodowej, debatę odnośnie do sytuacji Żydów.

Światowa Organizacja Syjonistyczna forsowała koncepcję autonomii kulturalno-narodowej jako najlepszej formy zachowania świadomości narodowej Żydów, potrzebnej do realizacji programu palestyńskiego⁸. Koncepcja ta została jednak odrzucona.

Traktat Między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi a Polską z dnia 28 czerwca 1919 r.⁹ (tzw. „mały traktat wersalski”) zapewnił Żydom możliwość zakładania i prowadzenia instytucji oświatowych, społecznych, religijnych i dobroczynnych. Uzyskali oni przede wszystkim gwarancję, że w Europie Środkowo-Wschodniej

¹ Zob. *Glossary*, brak autora, Publications of the American Jewish Historical Society 1913, nr 21, s. 260.

² Zob. *Atlas historii Żydów polskich*, red. W. Sienkiewicz, Demart, Warszawa 2010, s. 27–59.

³ Zob. D. Jeziorny, *Sprawa ochrony praw mniejszości żydowskiej w Polsce w dobie konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1995, nr 54, s. 39.

⁴ Zob. P. Borecki, *Status prawny wyznawców judaizmu w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 9, s. 46.

⁵ Zob. Z. Cutter, *Struktura narodowościowa społeczeństwa II Rzeczypospolitej w pierwszych latach niepodległego bytu państwowego*, „Res Polticae” 2018, tom X (rocznik), s. 179.

⁶ Zob. J. Tomaszewski, *Żydzi w II Rzeczypospolitej*, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 76.

⁷ Zob. J. Fałowski, *Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2006, s. 9–10.

⁸ Zob. D. Jeziorny, *Sprawa ochrony praw mniejszości...*, s. 38.

⁹ Traktat między Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską z dnia 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. z 1920 r. Nr 110, poz. 728).

będą traktowani jak obywatele państw, na terenie których zamieszkiwali¹⁰. Żydzi jako obywatele otrzymali konstytucyjnie zagwarantowane prawa równości cywilnej i politycznej. W kwestiach religii mieli zagwarantowaną swobodę organizowania się (hierarchia) i sprawowania kultu (obrzędy). Ponadto w stosunkach prywatnych, handlowych, religijnych, w prasie czy na zebraniach publicznych Żydzi mieli możliwość używania swoich języków¹¹.

Państwo polskie zobowiązało w art. 1 małego traktatu wersalskiego do implementowania postanowień jego art. 2–8 do ustawodawstwa krajowego jako praw zasadniczych w taki sposób, że „żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani też żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy”. W szczególności rząd Polski zobowiązał się do całkowitej ochrony życia i wolności wszystkim mieszkańcom bez różnicy urodzenia, narodowości, języka, rasy czy religii, jak również do zapewnienia im prawa swobodnego wykonywania, publicznie i prywatnie, praktyk każdej wiary, religii lub wierzenia, o ile te praktyki nie będą w niezgodzie z porządkiem publicznym i dobrymi obyczajami (art. 2).

Zapisy te ekstensywnie wprowadzono do konstytucji marcowej z 17 marca 1921 roku¹², której art. 95 stanowił, że „Rzeczpospolita Polska zapewni na swoim obszarze ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii”. Artykuł 96 gwarantował wszystkim obywatelom równość wobec prawa i zobowiązywał urzędy publiczne do równego traktowania wszystkich obywateli. Kolejne art. 109, 110, 111, 113, 115 zapewniały prawo do zachowania narodowości, pielęgnowania mowy, swobody wyznawania religii, prowadzenia zakładów dobroczynnych, społecznych, religijnych, szkół i zakładów wychowawczych ze swobodą używania własnego języka.

Działający w II Rzeczypospolitej Żydowski Związek Religijny skupiał około 1400 gmin wyznaniowych, 2500 rabinów oraz około 3 milionów członków. Gminy cechował korporacyjny ustrój, zbudowany na zasadzie przymusowego członkostwa. Poza funkcjami religijnymi spełniały także zadania społeczne: charytatywne, opiekuńcze, oświatowe i kulturalne¹³. Związek zdominowany był przez nurt ortodoksyjnego judaizmu, w związku z czym jego działalność podlegała krytyce ze strony organizacji lewicowych i syjonistycznych. Same zaś gminy były też polem walk politycznych partii żydowskich¹⁴.

Na gruncie krajowym kwestia zamieszkującej ziemi polskie społeczności obcej etnicznie, odmiennej religijnie i kulturowo wzbudzała zwłaszcza zainteresowanie ideologów

¹⁰ Por. J. Pokoj, *Regulacja prawna obywatelstwa polskiego w pierwszych latach II RP (1918–1926)*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2014, nr 4, s. 23–40; N. Rzenno, *Podstawy prawne decyzji w przedmiocie obywatelstwa polskiego. Analiza prawno-porównawcza przepisów obowiązujących od II Rzeczypospolitej do współczesności*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, tom XIX (rocznik), s. 329–343.

¹¹ Zob. D. Jeziorny, *Akcja amerykańskich organizacji żydowskich na rzecz międzynarodowej ochrony praw mniejszości (1918–1919)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1997, nr 59, s. 18–19.

¹² Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267).

¹³ Zob. R. Michalak, *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945–1989*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2014, s. 233–234.

¹⁴ Zob. K. Urban, *Wyznanie mojżeszowe w Polsce 1945–1961 (zarys działalności)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 706, s. 62.

Narodowej Demokracji, którzy nie dostrzegali możliwości asymilacji Żydów¹⁵. Różnorodny, pozostający w zakresie spektrum od zdecydowanej niechęci do umiarkowanej aprobaty, stosunek prezentowały względem mniejszości żydowskiej czasopisma katolickie¹⁶. Konflikt interesów między Polakami a Żydami dostrzegali również przedstawiciele ruchu ludowego, z Wincentym Witosem na czele¹⁷. Koncepcję asymilacyjną względem mniejszości żydowskiej prezentowali, w znacznej większości, przedstawiciele Polskiej Partii Socjalistycznej, dostrzegając w żydowskim ruchu socjalistycznym potencjalnego sojusznika ideowo-politycznego¹⁸. Sam Józef Piłsudski, centralna osobistość polskiej sceny politycznej międzywojnia, nie zabierał głosu i unikał zajmowania jednoznacznego osobistego stanowiska wobec ludności żydowskiej¹⁹, w opinii której był on jednak niekwestionowanym i jedynym twórcą niepodległości Polski²⁰.

Omówione w dalszej części niniejszego opracowania przepisy regulujące w II Rzeczypospolitej sytuację prawną gmin wyznaniowych żydowskich określały w szczególności, jako zadania tych gmin, otwieranie synagog, dbałość o dostawę mięsa koszernego, jak również utrzymywanie cmentarzy oraz właśnie kąpeli rytualnych.

Pełne zrozumienie historii Żydów polskich wymaga zbadania również zagadnień związanych z rolą kąpeli w judaizmie oraz prawnymi regulacjami zakładów kąpielowych rytualnych dla ludności żydowskiej – mykw w II Rzeczypospolitej Polskiej na tle ogólnych regulacji w tej materii. Artykuł niniejszy badania te przeprowadza metodą opisową, dokonując analizy i krytyki aktów prawnych oraz piśmiennictwa.

Rola kąpeli w judaizmie

Od czasów starożytnych kąpiel traktowana była jako symbol oczyszczenia duchowego²¹. Pojmowana jako narzędzie zapewnienia rytualnej czystości woda obecna jest w chrześcijaństwie i islamie, hinduizmie, sikhizmie, shinto oraz taoizmie²². Jednakże szczególne miejsce, najpewniej

¹⁵ Zob. A. Dawidowicz, *Problematyka mniejszości żydowskiej w myśli politycznej Stronnictwa Narodowego (1928–1939)*, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2017, nr 1, s. 65–82.

¹⁶ Zob. A. Landau-Czajka, *Rozwiązanie kwestii żydowskiej w Polsce w świetle prasy katolickiej lat międzywojennych*, „Dzieje Najnowsze” 1993, nr 1, s. 1.

¹⁷ Zob. E. Podgajna, *Mniejszość żydowska w myśli politycznej Wincentego Witosa*, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2017, nr 1, s. 83–96.

¹⁸ Zob. M. Śliwa, *Obcy czy swoi. Z dziejów poglądów na kwestię żydowską w Polsce w XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe WSP Kraków, Kraków 1997, s. 79–81.

¹⁹ Zob. G. Krzywiec, *Czy państwo w Polsce pomajowej było czynnikiem antyżydowskim (1926–1939)? Stan badań i perspektywy badawcze* [w:] *Metamorfozy społeczne. Państwo i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*. Tom 8, red. J. Żarnowski, Warszawa 2014, s. 370.

²⁰ Zob. A. Landau-Czajka, *Wodzu nasz, Piłsudski! Postać Marszałka w polskojęzycznej prasie żydowskiej okresu międzywojennego*, „Studia Żydowskie. Almanach” 2013, nr 3, s. 41; por. J. Walicki, *Polscy syjoniści wobec pierwszych miesięcy rządów Józefa Piłsudskiego: (maj–sierpień 1926 r.)*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2005, nr 21, s. 99–115.

²¹ Zob. S.K. Lucore, *Greek Baths* [w:] *A Companion to Greek Architecture*, red. M. M. Miles, Oxford 2016, s. 328–341.

²² Zob. M. Z. Hossain, *Water: The Most Precious Resource of our Life*, „Global Journal of Advanced Research” 2015, nr 9, s. 1439.

z uwagi na warunki hydrograficzne Bliskiego Wschodu²³, pełni woda w najstarszej z trzech wielkich religiach monoteistycznych – judaizmie. W jego obrębie występuje szereg zaleceń (nakazów i zakazów) związanych z jej używaniem²⁴, określanych przez A. Khalil jako „swoisty dorobek judeoislamskiego dziedzictwa”²⁵. Okoliczność ta wynikała z uzależnienia dobrobytu plemiennych społeczności od występowania źródeł wody²⁶. Jesienny rytuał czerpania wody podczas żydowskiego Święta Namiotów uosabiał oczekiwanie na koniec pory suchej²⁷.

Mykwa stanowi „przykład procesu, w którym Żydzi adoptowali elementy świata pogan i gojów” oraz dowód na wpływ kultury grecko-rzymskiej na żydowskie obyczaje kąpielowe²⁸. Jednym z głównych źródeł wiedzy o Palestynie okresu rzymskiego jest rzymski historyk żydowskiego pochodzenia Józef Flawiusz²⁹. Z jego opisów wynika, że Żydzi zaadoptowali do rytualnych zastosowań rzymskie technologie kąpielowe³⁰. Dwie *mikveh* funkcjonowały nawet w twierdzy Masada³¹, znanej jako symbol heroicznej, niezłomnej walki sykariuszy (*sicarii*), obłożonych przez przeważające siły Rzymian³².

Zresztą w zakresie rytuałów judaizm dokonuje szczegółowych kategoryzacji w kwestiach czystości, uznając niektóre pokarmy lub zwierzęta za nieczyste. Podobna nieczystość dotyczy sfery życia ludzkiego związanej ze stosunkiem seksualnym, menstruacją i porodem³³. W nabożeństwach oczyszczania ciała, zwłaszcza po takich rytualnych nieczystościach, ściśle nakazane są ceremonialne kąpiele. To samo dotyczy postu, który jest wymagany przez

²³ Zob. L. Moczulski, *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 2010, s. 99; por. S. Burmilla, T. C. Daniel, J. D. Hetherington, *Human values and perceptions of water in arid landscapes*, „Landscape and Urban Planning” 1999, nr 2–3, s. 99–109.

²⁴ Zob. B. Malley, J. Barrett, *Can Ritual Form Be Predicted from Religious Belief? A Test of the Lawson-McCauley Hypotheses*, „Journal of Ritual Studies” 2003, nr 2, s. 1–14; M. E. Hasheem Al-Tai, *Water and Its Uses Between Judaism and Islam: A Comparative Study*, „Journal of Tikrit University for Humanities” 2020, nr 7, s. 79–81; H. K. Harrington, *What is the Purpose of Ritual Ablutions in Ancient Judaism?*, „Journal of Asia Adventist Seminary” 2009, nr 1, s. 1–17.

²⁵ Por. A. Khalil, *Jewish-Muslim Relations, Globalization, and the Judeo-Islamic Legacy*, „Journal of Religion and Society” 2015, tom 17 (rocznik), s. 1–21.

²⁶ Zob. M. E. Hasheem Al-Tai, *Water and Its Uses Between Judaism and Islam: A Comparative Study*, „Journal of Tikrit University for Humanities” 2020, nr 7, s. 79–81; H. K. Harrington, *What is the Purpose of Ritual Ablutions in Ancient Judaism?*, „Journal of Asia Adventist Seminary” 2009, nr 1, s. 1–17.

²⁷ Zob. K. Strzelecka, *Szalom*, Warszawa 1989, s. 165.

²⁸ Y. Z. Eliav, *The Roman Bath as a Jewish Institution: Another Look at the Encounter Between Judaism and the Greco-Roman Culture*, „Journal for The Study of Judaism” 2000, nr 4, s. 418.

²⁹ Zob. S. P. Brandt, *Flavius Josephus – zwischen Historiographie und Autobiographie*, „Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften” 2018, nr 3, s. 81–82; E. Dąbrowski, *Józef Flawiusz. Życie i dzieła*, [przedmowa do:] J. Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, red. E. Dąbrowski, Poznań 1962, s. 9–13.

³⁰ Zob. E. Regev, *Herod's Jewish Ideology Facing Romanization: On Intermarriage, Ritual Baths, and Speeches*, „The Jewish Quarterly Review” 2010, nr 2, s. 207; Y. Z. Eliav, op. cit., s. 442.

³¹ Zob. E. Netzer, *Masada III. The Yigael Yadin excavations 1963–1965. Final reports. The buildings stratigraphy and architecture*, Jerusalem 1991, s. 259–262.

³² Por. R. Bobkier, P. Herman, *Sicarii Józefa Flawiusza. Przednowocześni terroryści czy mit założycielski współczesnego Izraela?*, „Res Politicae” 2021, tom 12 (rocznik), s. 117–137.

³³ Zob. J. A. Sigvartsen, *The Biblical Law of Niddah and Its Muslim Parallels*, „Papers” 2017, nr 8, s. 55–80; por. R. Wasserfall, *Women and Water: Menstruation in Jewish Life and Law*, Hanover 1999; D. A. Tan, R. Haththotuwa, I. S. Fraser, *Cultural aspects and mythologies surrounding menstruation and abnormal uterine bleeding*, Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology 2017, tom 40, s. 121–133.

obie religie w określonych porach roku oraz jako środek ekspiacji. Post wymaga, aby osoby o zdrowym ciele powstrzymywały się od jedzenia, picia i współżycia seksualnego. Niekiedy wierzący pozbawiają się dodatkowych przyjemności przez cały dzień lub dłużej, np. w Jom Kippur, żydowski Dzień Pojednania, kiedy zabrania się kąpieli i noszenia odzieży ze skóry (oznaki luksusu)³⁴.

Żydowska religia uznaje wodę za źródło istnienia i podstawę czystości³⁵, środek zmywania grzechów³⁶. Obmycie się jest dla wyznawców judaizmu obrzędem o charakterze symbolicznym, ponieważ Księga Wyjścia wskazuje, że aktu tego dokonał cały naród przed zawarciem przymierza z Bogiem na górze Synaj³⁷. Podobnie uczynił Mojżesz przed konsekracją Aarona i jego synów na kapłanów³⁸. Ablucje symbolizują każdorazowe odrodzenie i przemienienie osoby ich dokonującej³⁹. Nieczystość stanowi dla Żydów przyczynę oddalenia się od Boga, stąd praktykowanie przez mężczyzn kąpieli rytualnej (mykwy) w piątki oraz przed istotnymi uroczystościami religijnymi⁴⁰. Nakazy religijne gwarantują więc paralelnie nie tylko utrzymanie odpowiedniego poziomu higieny osobistej w społeczeństwie, lecz także czystość duchową⁴¹. *Tewila*, zanurzenie w mykwie, konieczne jest również w przypadku dotknięcia zwłok⁴². Z łaźni korzystają również dorosłe zamężne Żydówki. Pierwsza kąpiel odbywa się w przeddzień zawarcia związku małżeńskiego, kolejne – siódmego dnia po zakończeniu menstruacji oraz po porodzie. Zapewniać ma to powrót do czystości rytualnej⁴³.

Kąpiel w mykwie jest również jednym z warunków konwersji, przyjęcia judaizmu, wymaganym wobec kobiet i mężczyzn⁴⁴.

³⁴ Zob. J. Frishman, U. Ryad, *Law. Islamic and Jewish legal traditions* [w:] *The Routledge Handbook of Muslim–Jewish Relations*, red. J. Meri, Routledge, New York–London 2016, s. 158–159.

³⁵ Zob. J. Neusner, *History and Purity in First-Century Judaism*, „History of Religions” 1978, nr 1, s. 1–17.

³⁶ Zob. K. Rudolf, *The Baptism Sects* [w:] *The Cambridge History of Judaism. Volume 3: The Early Roman Period*, red. W. Horbury, W. D. Davies, J. Sturdy, Cambridge University Press, Cambridge 2001, s. 479.

³⁷ *Księga Wyjścia* 19, 10–14, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Wyd. Pallottinum, Poznań 2003, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=69>, dostęp: 14 lutego 2022 r.

³⁸ *Księga Kapłańska* 8, 6, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Wyd. Pallottinum, Poznań 2003, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=95>, dostęp: 5 maja 2022 r.

³⁹ Zob. J. Kupczak, *Osobotwórcza rola rodziny w religii Starego Testamentu*, „Horyzonty Polityki” 2016, nr 19, s. 129–130.

⁴⁰ Zob. M. E. Hasheem Al-Tai, op. cit., s. 82.

⁴¹ Zob. R. H. Schwartz, *Judaism and Vegetarianism*, Lantern Books, New York 2001, s. 44.

⁴² Zob. A. Jakimiszyn, *Mykwa. Dzieje żydowskiej łaźni rytualnej przy ul. Seroka w Krakowie*, Wydawnictwo Austeria, Kraków–Budapeszt 2012, s. 12.

⁴³ Zob. H. M. Kamsler, *Hebrew Menstrual Taboos*, „The Journal of American Folklore” 1938, nr 199, s. 76–82; S. Jubelirer-Siegel, *The Effect of Culture on How Women Experience Menstruation*, „Women&Health” 1986, nr 4, s. 63–74; por. A. Esperanza, *Medicalising the Jewish Ritual Bath: Women, Health and Purity in the Late Ottoman Empire*, „Gender&History” 2021, nr 3, s. 683–700; I. E. Cicurel, R. Sharaby, *Women in the Menstruation Huts: Variations in Preserving Purification Customs among Ethiopian Immigrants*, „Journal of Feminist Studies in Religion” 2007, nr 2, s. 69–84.

⁴⁴ Por. J. Entine, *Abraham’s Children: Race, Identity and the DNA of the Chosen People*, Grand Central Publishing, New York 2007, s. 150.

Stan zakładów kąpielowych w II Rzeczypospolitej

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przedmiotem szczególnej troski władz była zatrważająca statystyka, zgodnie z którą w całym byłym Królestwie Kongresowym istniały tylko 203 zakłady kąpielowe, przy czym 40% powiatów nie zapewniało mieszkańcom w ogóle możliwości kąpeli⁴⁵. Jednym z pierwszych dwóch wydziałów Ministerstwa Zdrowia Publicznego był powołany jeszcze w czerwcu 1917 r. Wydział Higieny Publicznej (funkcjonujący pierwotnie jako Referat Higieny Publicznej)⁴⁶.

W związku z tą sytuacją prawodawca w II RP kierował do kąpielisk i łaźni szereg zachęt natury podatkowej, ograniczonych podmiotowo dla ogólnej kategorii przedsiębiorstw użyteczności publicznej⁴⁷. Te zachęty nie dotyczyły jednakże zakładów kąpielowych rytualnych dla ludności żydowskiej, chociaż według ówczesnych statystyk Ministerstwa Zdrowia Publicznego 55% ogółu istniejących publicznych łaźni stanowiły właśnie mykwy. Przykładowo, w pruskich prowincjach, które po 1918 r. weszły w skład państwa polskiego, Żydzi stanowili od 1 do 2% ogółu ludności⁴⁸. Jednocześnie na obszarze dawnego zaboru pruskiego w 1918 r. w 213 miejscowościach funkcjonowało 377 łaźni, z czego 206 z nich było zakładami kąpielowymi rytualnymi dla ludności żydowskiej⁴⁹. Podobna sytuacja zachodziła zresztą i w innych częściach kraju. W wewnętrznych opracowaniach organów sanitarnych podkreślano, że generalnie na wsiach występuje „brak kąpielisk publicznych (łaźien), które są tylko w osadach większych i to przeważnie w postaci mykw”⁵⁰. Statystyka ta nie uległa zmianie przez cały okres istnienia II Rzeczypospolitej, gdyż w 1937 r. więcej niż połowę wszystkich zakładów kąpielowych tworzyły nadal mykwy⁵¹.

⁴⁵ Zob. W. Gawłowski, *Kąpiele ludowe jako czynnik zdrowotności publicznej*, „Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego” 1920, nr 3, s. 53.

⁴⁶ Zob. *Sprawozdanie z Organizacji i Czynności Ministerstwa Zdrowia Publicznego w roku 1918*, „Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego” 1921, nr 1, s. 38.

⁴⁷ Ustawa z dnia 14 maja 1923 r. w przedmiocie państwowego podatku przemysłowego (Dz. U. Nr 58, poz. 412 z późn. zm.) przewidywała zwolnienie od tego podatku dla ogólnej kategorii przedsiębiorstw użyteczności publicznej, tym samym również kąpielisk stanowiących takie przedsiębiorstwa (art. 3 ust. 1 pkt 3). Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. o podatku obrotowym (Dz. U. Nr 34, poz. 292 z późn. zm.) w katalogu zwolnień wymieniała już kąpieliska i łaźnie *in concreto* (obok m.in. zakładów dezynfekcyjnych, oczyszczalni miast), ale pod warunkiem świadczenia takich usług sanitarnych we własnym zarządzie i na własny rachunek przez państwo, związki samorządu terytorialnego oraz szkoły akademickie (art. 3 pkt 12). Podobną regulację zawierała również ustawa z dnia 25 kwietnia 1938 r. o opłatach rejestracyjnych od przedsiębiorstw i zajęć (Dz. U. Nr 34, poz. 293 z późn. zm.), wyłącznie jednak dla tego ograniczonego zakresu uprzywilejowanych podmiotów, to jest dla usług świadczonych na rzecz związków samorządu terytorialnego, izb przemysłowo-handlowych, izb rzemieślniczych oraz szkół zawodowych (art. 5 pkt 3). Zwolnieniem takim były objęte także i w tym przypadku zakłady dezynfekcyjne, łaźnie, rzeźnie.

⁴⁸ Zob. I. Schiper, *Żydzi pod zaborem pruskim* [w:] *Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*. Tom I, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Haffika, Warszawa 1932, s. 551–552; E. Alabrudzińska, *Problem tożsamości i poczucia lojalności Żydów pochodzących z zaboru pruskiego na przykładzie Alfreda Cohna (1901–1961)*, „Zapiski Historyczne” 2019, nr 3, s. 101.

⁴⁹ Zob. W. Gawłowski, op. cit., s. 53.

⁵⁰ J. Danielski, *Zdrowie i higiena wsi w Lubelszczyźnie*, „Lubelski Dziennik Wojewódzki” 1938, nr 3, s. 50.

⁵¹ T. Dobrowolski, A. Szniołis, *Łaźnie ludowe. Podręcznik techniczny*, Warszawa 1937, s. 199.

Czy prowadzenie łaźni rytualnej stanowiło obowiązek gminy wyznaniowej żydowskiej?

Bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości w zakresie regulacji prawnych gmin wyznaniowych stosowano przejściowo, do czasu wydania nowych przepisów, dotychczasowe regulacje prawne. Stan taki wynikał z tymczasowego zarządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 18 stycznia 1919 r.⁵² Te przepisy tymczasowe to w szczególności rozporządzenie generalnego gubernatora Hansa von Besselera z dnia 1 listopada 1916 r. dotyczące organizacji Żydowskiego Towarzystwa religijnego w Jenerał-Gubernatorstwie Warszawskim⁵³. Jego przepisy (§ 3 ust. 2 zd. 1) w zakresie obowiązków gminy żydowskiej wskazywały „utrzymywanie kąpeli rytualnych”. Przyjmuje się, że to właśnie rozporządzenie miało największy wpływ na dalsze regulacje prawne odnośnie do wyznawców judaizmu w okresie międzywojennym⁵⁴.

Zarządzenie tymczasowe dość szybko, po upływie około 3 tygodni, zastąpił dekret o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego z dnia 7 lutego 1919 r.⁵⁵

Dekret z 1919 r. w art. 4 dokonał jednak fundamentalnej zmiany treści § 3 „rozporządzenia besselerowskiego”, określając jako ogólny **obowiązek** żydowskiej gminy wyznaniowej zapewnianie jej członkom możliwości zaspokajania ich potrzeb religijnych, zaś jedynie jako jedną z kompetencji wskazując „zakładanie i utrzymanie kąpeli rytualnych”.

Nastąpiło więc przeniesienie prowadzenia mykw ze sfery obowiązków gminy żydowskiej z rozporządzenia z 1916 r. („powinna utrzymywać kąpiele rytualne”) do sfery jej modalności

⁵² Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 18 stycznia 1919 r. dotyczące gmin wyznaniowych żydowskich (M.P. z 1919 r., nr 20, poz. 1).

⁵³ Rozporządzenie Generalnego Gubernatora z dnia 1 listopada 1916 r. dotyczące organizacji Żydowskiego Towarzystwa religijnego w Jenerał-Gubernatorstwie Warszawskim (Dz. Rozporządzeń dla Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego z 1916 r., nr 53, poz. 184. Zachowano pisownię oryginalną w zakresie przywołania nazwy tego aktu prawnego).

⁵⁴ Zob. P. Borecki, *Uwagi o statusie prawnym wyznawców judaizmu na ziemiach polskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, nr 2, s. 65.

⁵⁵ Dekret o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego z dnia 7 lutego 1919 r. (Dz. Praw P. Pol. z 1919 r., nr 14, poz. 175). Moc obowiązującą tego aktu prawnego rozciągano z czasem na obszar kolejnych ziem wchodzących w skład odrodzonej Polski następującymi rozporządzeniami: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 października 1925 r. w sprawie utworzenia gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze województw: wołyńskiego, poleskiego, nowogródzkiego, powiatów: grodzieńskiego, wołkowyskiego i gmin: białowieskiej, masiewskiej i suchopolskiej powiatu bielskiego województwa białostockiego oraz okręgu administracyjnego wileńskiego (Dz.U. z 1925 r., nr 114, poz. 807); rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 9 marca 1927 r. w sprawie utworzenia gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze powiatów: białostockiego, bielskiego i sokólskiego województwa białostockiego (Dz. U. z 1927 r., nr 23, poz. 175); Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego (Dz. U. z 1927 r., nr 91, poz. 818); rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego (Dz.U. z 1928 r., poz. 28, nr 259).

prawnej określonej dekretem z 1919 r. („do kompetencji gminy należy zakładanie i utrzymanie kąpeli rytualnych”). Kompetencja nie zakłada bowiem obowiązku jej wykonania przez aktanta⁵⁶. Wskutek tej zmiany nawet te gminy, w których nie istniały możliwości kąpeli rytualnych, zostały zwolnione z – regulowanej prawem publicznym – konieczności ich prowadzenia na koszt własny.

Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 5 lipca 1921 r. w przedmiocie urzędzenia i utrzymywania zakładów kąpielowych rytualnych (t. zw. mykw) dla ludności wyznania mojżeszowego⁵⁷

Przedmiotowy akt prawny wszedł w życie w dniu 31 lipca 1921 r. Rozwinięciem jego przepisów był okólnik Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 2 sierpnia 1921 r. w przedmiocie urzędzenia i utrzymania zakładów kąpeli rytualnych dla ludności wyznania mojżeszowego⁵⁸. Nakazywał on dokonanie w terminie 3 miesięcy oględzin wszystkich mykw⁵⁹.

Mykwy zlokalizowane w miastach posiadających urządzenia wodociągowe i kanalizacyjne mogły być urządzone jedynie w domach skanalizowanych, a w pozostałych miejscowościach tylko w domach zaopatrzonych w dostateczną ilość wody, uznanej przez władze sanitarne za zdatną dla celów kąpielowych. Mieścić się winny na parterze, wyjątkowo dopuszczano lokalizację w pomieszczeniach suterenowych. Mykwy znajdujące się w domach zamieszkałych powinny posiadać oddzielne wejście i nie mogły łączyć się z mieszkaniami (§ 1).

Tak sformułowany przepis utrudniać mógł konstruowanie łaźni rytualnej w sposób zgodny z żydowską tradycją, jako że mykwa powinna być zagłębiona w ziemi lub wydrążona w skale i stanowić integralną część istniejącego budynku⁶⁰.

Mykwy przeznaczone dla kobiet i mężczyzn miały być wyposażone w oddzielne pomieszczenia i wejścia. W przypadku braku oddzielnych pomieszczeń dla każdej płci, winny być wyznaczone oddzielne godziny użycia kąpeli (§ 2).

W przypadku mykw w domach nieskanalizowanych należało odprowadzać wodę w sposób wykluczający zanieczyszczenie gruntu, a ustalony dla każdej miejscowości przez władze sanitarne i techniczne (§ 3).

Rozporządzenie nakazywało, aby rytualny zakład kąpielowy składał się z poczekalni, rozbieralni, pomieszczenia dla wanien, pomieszczenia dla basenów oraz kotłowni (§ 4).

⁵⁶ Zob. R. Łapa, *Relacje modalne we współczesnych aktach normatywnych*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2014, nr 2, s. 41–51; por. Z. Ziemiński, *Kompetencja i norma kompetencyjna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, nr 4, s. 23–41.

⁵⁷ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 5 lipca 1921 r. w przedmiocie urzędzenia i utrzymywania zakładów kąpielowych rytualnych (t. zw. mykw) dla ludności wyznania mojżeszowego (Dz. U. Nr 65, poz. 416).

⁵⁸ Okólnik Ministerstwa Zdrowia Publicznego z dnia 2 sierpnia 1921 r., nr H. 19991/11742/21 w przedmiocie urzędzenia i utrzymania zakładów kąpeli rytualnych dla ludności wyznania mojżeszowego, „Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego” 1921, nr 5, s. 57–59.

⁵⁹ Celem realizacji tych oględzin w dziennikach urzędowych poszczególnych województw opublikowano wzory formularzy stosownych sprawozdań rocznych, zob. *Wzór sprawozdania rocznego o stanie sanitarnym powiatu* (Dz. Urzędowy Województwa Stanisławowskiego 1922, nr 12, poz. 316).

⁶⁰ A. Jakimiszyn, op. cit., s. 14.

Postawiono szereg wymogów sanitarnych dotyczących pomieszczeń mykwy, podłóg i wysokości pomieszczeń (§ 5). Spełnianie tychże wymogów sanitarnych miało podlegać kontroli nie rzadziej niż raz do roku (okólnik).

Dopuszczono stosowanie wyłącznie mebli drewnianych i gładkich, pokrytych ceratą lub materiałami nieprzemakalnymi, dodatkowo zobowiązano zakłady do posiadania dostatecznej ilości szaf z przegródkami na odzież i bieliznę kąpiących się (§ 8). Zakład kąpielowy rytualny miał również zapewnić korzystającym dostateczną ilość czystej bielizny, a przybory toaletowe utrzymywać w należytej czystości (§ 9).

Wykluczono możliwość korzystania z zakładów kąpielowych i uzyskiwania zatrudnienia w nich dla osób dotkniętych chorobami zakaźnymi, dermatologicznymi oraz otwartą gruźlicą (§ 10), przy czym cały personel podlegał badaniu przez lekarza biorącego udział w komisji kontrolującej (okólnik).

Rozporządzenie w § 11 wskazywało, że winni przekroczenia jego przepisów podlegają odpowiedzialności karnej na podstawie ogólnych postanowień karnych, natomiast § 12 określał obszar obowiązywania i datę wejścia w życie tego aktu prawnego.

Zgodnie z jego § 12 rozporządzenie weszło w życie w dniu 31 lipca 1921 r. i obowiązywało na obszarze byłych zaborów: rosyjskiego i austriackiego⁶¹.

Rozporządzenie o zakładach kąpielowych z 1936 r.

Ostatnia w okresie międzywojennym regulacja prawna w omawianej materii zawarta została w przepisach rozporządzenia Ministra Opieki Społecznej o zakładach kąpielowych z 9 maja 1936 r.⁶² Weszło ono w życie w dniu 16 czerwca 1936 r. Jednocześnie z tym dniem utraciło moc wyżej omówione rozporządzenie z 1921 r.

Ten akt prawny obowiązywał już jednolicie na obszarze całego kraju⁶³. Regulował wszelkie zakłady kąpielowe, przeznaczone do publicznego użytku dla celów rytualnych, higienicznych, a także sportowych (§ 1 ust. 1).

⁶¹ Zakres obowiązywania rozporządzenia rozciągano na kolejne obszary państwa: na podstawie rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 27 marca 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek na województwa: nowogrodzkie, poleskie i wołyńskie oraz powiaty: grodzieński, wołkowyski i białowieski województwa białostockiego (Dz. U. Nr 34, poz. 288) oraz na podstawie rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 20 października 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia na Ziemię Wileńską niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek (Dz. U. Nr 105, poz. 977).

⁶² Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z dnia 9 maja 1936 r. o zakładach kąpielowych (Dz. U. Nr 44, poz. 327 z późn. zm.). Akt ten został wydany na podstawie ustawy z dnia 21 lutego 1935 r. o zapobieganiu chorobom zakaźnym i ich zwalczaniu (Dz. U. R. P. Nr. 27, poz. 198) i zasadniczej ustawy sanitarnej z dnia 19 lipca 1919 r.

⁶³ Zagadnienie terytorialnego obowiązywania poszczególnych aktów prawnych w obrębie tzw. prawa niezunifikowanego w zakresie resortu opieki społecznej budziło szereg dyskusji w przedwojennej specjalistycznej prasie prawniczej. Odnośnie do omawianego rozporządzenia wątpliwości wyrażał w 1938 r. J. Wengierow, formułując pogląd, że „zagadnienia sanitarne, dotyczące zakładów kąpielowych unormowane są w rozp. Min. Op. Społecznej z 9 V 1936 o zakładach kąpielowych, obowiązującym – jak sądzę – na obszarze całej Rzeczypospolitej”, J. Wengierow, *O prawie niezunifikowanym w zakresie resortu opieki społecznej*, „Gazeta Administracji: dwutygodnik poświęcony prawu publicznemu oraz zagadnieniom administracji rządowej i samorządowej” 1938, nr 12, s. 765.

W mykwach, jako zakładach kąpielowych przeznaczonych do kąpieli indywidualnych, powinny znajdować się oddzielne pomieszczenia na szatnie i poczekalnie (§ 2 ust. 1). Obowiązkowym wyposażeniem wszystkich zakładów kąpielowych były w szczególności ustępy tak urządzone, aby nieczystości nie zanieczyszczały wody przeznaczonej do kąpieli (§ 2 ust. 3). Ten ostatni warunek stanowił element szerszego wymogu posiadania przez zakład kąpielowy odpowiednich urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych, umożliwiających zaopatrzenie w wodę i odprowadzenie ścieków (§ 7 ust. 1).

Tym samym nie było już możliwe, dozwolone przez poprzednią regulację z 1921 r., prowadzenie mykwy w budynkach nie posiadających kanalizacji.

Analogicznie jak w § 1 ust. 3 rozporządzenia z 1921 r. niedopuszczalne było łączenie zakładów kąpielowych z mieszkaniami (§ 3)⁶⁴.

Pomieszczeniom zakładów (na przykład przebierałniom) stawiano wymogi w zakresie ich oświetlenia, ogrzewania, przewietrzania oraz jakości sprzętów, ścian i podłóg, umożliwiającej utrzymanie czystości (§ 4 i 5). Odstąpiono jednak w porównaniu do wcześniejszej regulacji od unormowania minimalnej wysokości pomieszczeń.

W przypadku wydawania bielizny kąpielowej wykluczono jej wielorazowe używanie bez uprzedniego prania (§ 6 ust. 1). Zakazano również (§ 6 ust. 2), dopuszczalnego według poprzedniego rozporządzenia, udostępniania przyborów toaletowych (grzebienie, szczotki do włosów).

Odnosnie do jakości wody w kąpieliskach wprowadzono dwa stopnie wymogów. Woda używana do mycia ciała winna była odpowiadać przepisom rozporządzenia o wodzie do picia i potrzeb gospodarczych z 1933 r.⁶⁵ (§ 7 ust. 2), natomiast woda w zbiornikach do kąpieli rytualnych dla osób wyznania mojżeszowego powinna być przynajmniej raz na dzień całkowicie zmieniana, a zbiornik przed każdym napełnieniem go dokładnie oczyszczony (§ 7 ust. 5). Norma ta była *de facto* stylistycznie zmienionym powtórzeniem przepisu § 7 ust. 2 uchylanego rozporządzenia z 1921 r.

Regulacja dla wszystkich zakładów kąpielowych, w tym mykw, określała zbiorcze wymogi w zakresie organizacyjnym i sanitarno-epidemiologicznym: zaopatrzenia w wodę pitną (wodociągową bądź w naczyniach, § 7 ust. 6); posiadania apteczki (zawierającej „jodynę, wodę utlenioną, amoniak, krople walerianowe, paczkę gazy jałowej, watę i kilka bandaży”, § 8); udostępnienia korzystającym w widocznym miejscu tekstu przedmiotowego rozporządzenia oraz książki zażeń (o stronicach ponumerowanych i oparafowanych przez powiatową władzę administracji ogólnej, § 9); zatrudniania osób nie dotkniętych chorobami zakaźnymi, wenerycznymi lub „odrażającą chorobą skórą” (§ 10 ust. 1); zakazu dopuszczania do kąpieli osób dotkniętych takimi chorobami (§ 10 pkt 2); obowiązku stosowania przez personel czystych, białych fartuchów (§ 11).

Rozporządzenie regulowało również konstrukcję ścian i dna zbiorników sztucznych, stawiając wymóg, że mają być one gładkie celem zapewnienia łatwości czyszczenia (§ 17 ust. 1). Miejsca głębsze niż 1,50 m powinny być oznaczane na ścianach zbiornika widocznymi znakami (§ 15).

⁶⁴ Nie sposób zatem zgodzić się z poglądem T. Włodarczyk, że w rozporządzeniu z 1936 r. znalazł się „nowy przepis dotyczący wielu gmin żydowskich związany z zakazem łączenia zakładów kąpielowych z mieszkaniami”, por. T. Włodarczyk, *Przepisy prawne dotyczące mykw w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego i ich egzekwowanie na przykładzie powiatu wrocławskiego* [w:] *Mykwa – rytuał i historia*, red. J. Lisek, Wrocław 2014, s. 106.

⁶⁵ Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 27 sierpnia 1933 r. o wodzie do picia i potrzeb gospodarczych (Dz. U. R. P. Nr. 79, poz. 562).

Nie narzucano już wobec mykw, obecnych w rozporządzeniu z 1921 r., zasad segregacji płciowej, polegających na wymogu posiadania oddzielnych pomieszczeń z wejściami dla kobiet i mężczyzn czy wyznaczania oddzielnych godziny użycia kąpeli⁶⁶.

Organizacyjny i sanitarny nadzór nad mykwami sprawowały organy powiatowej władzy administracji ogólnej (§ 20 ust. 1). Przebieg procedury nadzorczej określał § 20 ust. 2 rozporządzenia. W przypadku braku dostosowania łaźni rytualnej do wskazanych wymogów organ nadzoru mógł zażądać usunięcia usterek i braków w określonym terminie, a po jego bezskutecznym upływie zamknąć mykwę. Przepis posiadał jednak klauzulę zapewniającą elastyczność i złagodzenie tego rygoryzmu. Otóż żądań takich nie należało stawiać, jeżeli takie „ustערki i braki ze względu na szczególne warunki zakładu nie miały większego znaczenia, a usunięcie ich byłoby połączone ze zbyt wielkimi trudnościami lub kosztami”. Jedy- nym wyjątkiem od tej regulacji łagodzącej były względy sanitarno-epidemiologiczne. Przy wystąpieniu niebezpieczeństwa zachorowania na wskazane enumeratywnie choroby zakaźne kąpielisko podlegało niezwłocznemu zamknięciu.

Łaźnia rytualna jako przedsiębiorstwo

Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1936 r.⁶⁷ oraz orzeczeniem Najwyższego Trybunału Administracyjnego z dnia 2 października 1936 r.⁶⁸, mykwy przeznaczone do użytku publicznego i obliczone na zysk stanowią przedsiębiorstwa przemysłowe, podlegające obowiązkowi wykupienia odpowiedniego świadectwa przemysłowego, nawet w przypadku, jeżeli dochody przeznaczane byłyby na potrzeby gminy wyznaniowej. Związek wyznaniowy może podlegać obowiązkowi uiszczania należności publicznoprawnych, a gmina żydowska wyznaniowa świadcząca osobom spoza kręgu jej członków odpłatne usługi w postaci kąpeli nierytualnych stwarza sobie w ten sposób źródło dochodów i zysku. Musi być więc traktowana jako przedsiębiorca. Podobnie rozstrzygano w zakresie opodatkowania podatkiem od nieruchomości⁶⁹. Ministerstwo Skarbu wydało na bazie orzeczeń NTA w 1938 r. okólnik wskazujący, że mykwa wykorzystywana komercyjnie traci w tym zakresie przymiot „rytualności”. Podlega opodatkowaniu jak przedsiębiorstwo handlowe⁷⁰. Przysługujący komercyjnym łaźniom rytualnym status przedsiębiorstwa umożliwiał tym samym ich prowadzenie podmiotom innym niż gminy wyznaniowe.

⁶⁶ Jeszcze w okresie bezpośrednio po II wojnie światowej w niektórych miastach wprowadzano w zakładach kąpielowych segregację płciową. Sytuacja taka miała miejsce na przykład w Kępnie, gdzie po otwarciu w dniu 1 czerwca 1945 r. przez Miejską Radę Narodową kąpieliska podjęto decyzję, że w określone dni mogą z niego korzystać tylko kobiety, a w inne – tylko mężczyźni, zob. S. Kowalski, *Dzieje Kępna. Od początku istnienia do 2015 r.*, Kępno 2018, s. 157.

⁶⁷ Wyrok SN z 28 września 1936 r., II K 711/36, OSN 1937, nr 3, poz. 67.

⁶⁸ Orzeczenia NTA z dnia 2 października 1936, rej. 728/36, 729/36, „Prasa prawnicza. Przegląd ustawodawstwa, piśmiennictwa prawniczego, orzecznictwa sądowego oraz bibliografii” 1939, nr 8, s. 595.

⁶⁹ Orzeczenie NTA z dnia 4 października 1938 r., rej. 5722/37, „Prasa prawnicza. Przegląd ustawodawstwa, piśmiennictwa prawniczego, orzecznictwa sądowego oraz bibliografii” 1939, nr 8, s. 599.

⁷⁰ *Kiedy łaźnie rytualne są wolne od podatku od nieruchomości?*, brak autora, „Nowy Dziennik” 1938, nr 335, s. 10.

Regulacje w okresie powojennym

Przedwojenne przepisy ustrojowe regulujące funkcjonowanie społeczności żydowskiej obowiązywały w polskim porządku prawnym do 11 maja 1997 r. Zostały uchylone dopiero na mocy art. 36 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej⁷¹. Zgodnie z art. 9 ust. 2 tej ustawy, w celu realizacji prawa do sprawowania obrzędów i czynności rytualnych związanych z kultem religijnym gminy żydowskie dbają nadal o m.in. łaźnie rytualne. Przepis ten stanowi potwierdzenie swobody mojżeszowego kultu religijnego i służy wprowadzeniu gwarancji swobody wykonywania czynności religijnych specyficznych dla judaizmu⁷².

Ostatnie przedwojenne przepisy sanitarne w zakresie mykw – rozporządzenie o zakładach kąpielowych z 1936 roku obecne było w polskim porządku prawnym do XXI wieku. Jedyne jego § 10 ust. 1, regulujący wymogi w zakresie osób zatrudnianych w zakładach kąpielowych, został uchylony przepisami rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 29 sierpnia 1958 r. w sprawie warunków zdrowia wymaganych ze względów sanitarno-epidemiologicznych od osób wykonujących niektóre zajęcia zarobkowe⁷³. Faktyczne uchYLENIE przepisów tego aktu prawnego (uchylenie pośrednie) nastąpiło dopiero z dniem 1 stycznia 2002 r. wraz z wejściem w życie przepisów ustawy z dnia 6 września 2001 r. o chorobach zakaźnych i zakażeniach⁷⁴.

Zakończenie

Prawdopodobnie to znacząca reprezentacja łaźni rytualnych w ogólnej liczbie wszystkich zakładów kąpielowych spowodowała, że po odzyskaniu niepodległości przez Polskę przystąpiono już w 1920 r. do prac nad regulacjami prawnymi mykw. Prace te zwieńczono wydaniem pierwszego, wyżej omówionego, rozporządzenia w przedmiocie urządzenia i utrzymywania zakładów kąpielowych rytualnych (tzw. mykw) dla ludności wyznania mojżeszowego z dnia 5 lipca 1921 r. Zważyć należy, że nastąpiło to w pierwszej kolejności, jeszcze przed opublikowaniem „ogólnego” rozporządzenia o zakładach kąpielowych publicznych z dnia 12 lipca 1922 r.⁷⁵

⁷¹ Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 251).

⁷² Zob. A. Czohara, T. J. Zieliński, *Ustawa o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 71–76.

⁷³ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 29 sierpnia 1958 r. w sprawie warunków zdrowia wymaganych ze względów sanitarno-epidemiologicznych od osób wykonujących niektóre zajęcia zarobkowe (Dz. U. Nr 56, poz. 275 z późn. zm.).

⁷⁴ Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o chorobach zakaźnych i zakażeniach (Dz. U. Nr 126, poz. 1384 z późn. zm.).

⁷⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 12 lipca 1922 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych o urządzeniu i utrzymywaniu zakładów kąpielowych publicznych (Dz. U. Nr 77, poz. 698). Zgodnie z jego §32 rozporządzenie obowiązywać miało jedynie przez okres 2 lat, jednakże Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 sierpnia 1924 r. o urządzeniu i utrzymywaniu zakładów kąpielowych publicznych (Dz. U. Nr 73, poz. 733) przedłużyło jego

Taka kolejność prac wynikać mogła, jak wskazuje E. Lesisz, wyłącznie z obustronnej (chrześcijańskiej i żydowskiej) społecznej potrzeby oddzielnego funkcjonowania łaźni kąpielowych⁷⁶.

Moim zdaniem stanowiła jednakże bezspornie wyraz respektowania przez władze odrodzonej Polski odrębności religijnej i kulturowej Żydów oraz szacunku do zasady, że „rytualna kąpiel jest symbolem nierozzerwalnej więzi z narodem Izraela”⁷⁷. Wskazuje na to również okoliczność, że prace nad rozporządzeniem regulującym funkcjonowanie mykw prowadzono nawet w trakcie wojny polsko-bolszewickiej (1919–1921)⁷⁸ i III powstania śląskiego⁷⁹.

Tym samym, dokonując *sui generis* periodyzacji w zakresie obowiązywania w II Rzeczypospolitej przepisów sanitarnych regulujących funkcjonowanie mykw na tle „ogólnych” regulacji zakładów kąpielowych, wyróżnić można trzy okresy.

W pierwszym z nich, od dnia 5 lipca 1921 r. do dnia 12 lipca 1922 r., obowiązywało wyłącznie pierwsze rozporządzenie w przedmiocie urzędzenia i utrzymywania zakładów kąpielowych rytualnych dla ludności wyznania mojżeszowego z 1921 r., przy braku unormowa w przedmiocie „ogólnych” (innych niż mykwy) zakładów kąpielowych.

W drugim, od dnia 12 lipca 1922 r. do dnia 9 maja 1936 r., przepisy dotyczące łaźni rytualnych stanowiły *lex specialis* w stosunku do tych, dotyczących wszystkich pozostałych zakładów kąpielowych, zawartych w rozporządzeniu o urzędzeniu i utrzymywaniu zakładów kąpielowych publicznych w roku 1922.

W ostatnim okresie, od dnia 9 maja 1936 r., tak zakłady kąpielowe rytualne, jak i ogólne, posiadały ujednoliczoną regulację prawną, wynikającą z przepisów rozporządzenia o zakładach kąpielowych z 1936 r. Jedyna odrębność odnośnie do mykw dotyczyła podwyższonej częstotliwości wymiany wody w zbiornikach.

Obowiązujące w przedwojennej Polsce przepisy prawne w zakresie rytualnych zakładów kąpielowych dla ludności wyznania mojżeszowego potwierdzają respektowanie konstytucyjnych zasad swobody wyznaniowej. Stanowią jednocześnie dowód wywiązywania się przez II Rzeczpospolitą z wynikających w tym zakresie z „małego traktatu wersalskiego” zobowiązań prawnomiędzynarodowych.

obowiązujące na kolejne 2 lata, zaś kolejne Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 maja 1926 r. o urzędzeniu i utrzymaniu publicznych zakładów kąpielowych (Dz. U. Nr 44, poz. 276) przedłużyło jego obowiązywania do odwołania.

⁷⁶ Por. E. Lesisz, *Kurorty galicyjskie końca XIX w. Higiena a postęp – o wyznacznikach nowoczesności* [w:] *Teksty doświadczenia. Problemy literatury i kultury modernizmu w Europie Środkowo-Wschodniej (1867–1918)*. Tom I, red. E. Paczoska, I. Poniatowska, M. Chmursk, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, s. 97–113.

⁷⁷ J. Radłowska, *Religia żydowska w obliczu wyzwań współczesnego świata*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2009, nr 2, s. 113.

⁷⁸ Por. P. Łukasik, *Między Maratonem a Termopilami: wojna polsko-bolszewicka 1919–1921*, „Przeгляд Geopolityczny” 2020, nr 32, s. 152–171.

⁷⁹ Por. R. Kaczmarek, *Powstania śląskie 1919–1920–1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019.

Bibliografia

- Alabrudzińska E., *Problem tożsamości i poczucia lojalności Żydów pochodzących z zaboru pruskiego na przykładzie Alfreda Cohna (1901–1961)*, „Zapiski Historyczne” 2019, nr 3.
- Balaban M., *Studia historyczne*, Księgarnia M.J. Freid i S-ka, Warszawa 1927.
- Atlas historii Żydów polskich*, red. W. Sienkiewicz, Demart, Warszawa 2010.
- Bobkier R., Herman P., *Sicarii Józefa Flawiusza. Przednowocześni terroryści czy mit założycielski współczesnego Izraela?*, „Res Polticae” 2021, tom 12.
- Borecki P., *Uwagi o statusie prawnym wyznawców judaizmu na ziemiach polskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, nr 2.
- Borecki P., *Status prawny wyznawców judaizmu w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 9.
- Brandt S.P., *Flavius Josephus – zwischen Historiographie und Autobiographie*, „Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften” 2018, nr 3.
- Burmila S., Daniel T.C., Hetherington J.D., *Human values and perceptions of water in arid landscapes*, „Landscape and Urban Planning” 1999, nr 2–3.
- Cutter Z., *Struktura narodowościowa społeczeństwa II Rzeczypospolitej w pierwszych latach niepodległego bytu państwowego*, „Res Polticae” 2018, tom X (rocznik).
- Czohara A., Zieliński T.J., *Ustawa o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Dąbrowski E., *Józef Flawiusz. Życie i dzieła*, [przedmowa do:] J. Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, red. E. Dąbrowski, Poznań 1962.
- Danielski J., *Zdrowie i higiena wsi w Lubelszczyźnie*, „Lubelski Dziennik Wojewódzki” 1938, nr 3.
- Dawidowicz A., *Problematyka mniejszości żydowskiej w myśli politycznej Stronnictwa Narodowego (1928–1939)*, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2017, nr 1.
- Dekret o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego z dnia 7 lutego 1919 r. (Dz. Praw P. Pol. z 1919 r., nr 14, poz. 175).
- Dobrowolski T., A. Szniolis, *Łaźnie ludowe. Podręcznik techniczny*, Warszawa 1937.
- Eliav Y.Z., *The Roman Bath as a Jewish Institution: Another Look at the Encounter Between Judaism and the Greco-Roman Culture*, „Journal for The Study of Judaism” 2000, nr 4.
- Entine J., *Abraham’s Children: Race, Identity and the DNA of the Chosen People*, Grand Central Publishing, New York 2007.
- Fałowski J., *Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2006.
- Frishman J., Ryad U., *Law. Islamic and Jewish legal traditions* [w:] *The Routledge Handbook of Muslim–Jewish Relations*, red. J. Meri, Routledge, New York-London 2016.
- Gawłowski W., *Kąpiele ludowe jako czynnik zdrowotności publicznej*, „Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego” 1920, nr 3.
- Glossary*, brak autora, „Publications of the American Jewish Historical Society” 1913, nr 21.
- Harrington H.K., *What is the Purpose of Ritual Ablutions in Ancient Judaism?*, „Journal of Asia Adventist Seminary” 2009, nr 1.

- Hasheem Al-Tai M.E., *Water and Its Uses Between Judaism and Islam: A Comparative Study*, „Journal of Tikrit University for Humanities” 2020, nr 7.
- Hossain M.Z., *Water: The Most Precious Resource of our Life*, „Global Journal of Advanced Research” 2015, nr 9.
- Jakimiszyn A., *Mykwa. Dzieje żydowskiej łaźni rytualnej przy ul. Szerokiej w Krakowie*, Wydawnictwo Austeria, Kraków–Budapeszt 2012.
- Jeziorny D., *Akcja amerykańskich organizacji żydowskich na rzecz międzynarodowej ochrony praw mniejszości (1918–1919)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1997, nr 59.
- Jeziorny D., *Sprawa ochrony praw mniejszości żydowskiej w Polsce w dobie konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1995.
- Kaczmarek R., *Powstania śląskie 1919–1920–1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019.
- Kiedy łaźnie rytualne są wolne od podatku od nieruchomości?*, brak autora, „Nowy Dziennik” 1938, nr 335.
- Kowalski S., *Dzieje Kępna. Od początku istnienia do 2015 r.*, Kępno 2018.
- Krzywiec G., *Czy państwo w Polsce pomajowej było czynnikiem antyżydowskim (1926–1939)? Stan badań i perspektywy badawcze [w:] Metamorfozy społeczne. Państwo i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej. Tom 8*, red. J. Żarnowski, Warszawa 2014.
- Kupczak J., *Osobotwórcza rola rodziny w religii Starego Testamentu*, „Horyzonty Polityki” 2016, nr 19.
- Landau-Czajka A., *Rozwiązanie kwestii żydowskiej w Polsce w świetle prasy katolickiej lat międzywojennych*, „Dzieje Najnowsze” 1993, nr 1.
- Landau-Czajka A., *Wodzu nasz, Piłsudski! Postać Marszałka w polskojęzycznej prasie żydowskiej okresu międzywojennego*, „Studia Żydowskie. Almanach” 2013, nr 3.
- Lucore S.K., *Greek Baths [w:] A Companion to Greek Architecture*, red. M.M. Miles, Oxford 2016.
- Łapa R., *Relacje modalne we współczesnych aktach normatywnych*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2014, nr 2.
- Łukasik P., *Między Maratonem a Termopilami: wojna polsko-bolszewicka 1919–1921*, „Przegląd Geopolityczny” 2020, nr 32.
- Malley B., Barrett J., *Can Ritual Form Be Predicted from Religious Belief? A Test of the Lawson-McCauley Hypotheses*, „Journal of Ritual Studies” 2003, nr 2.
- Michalak R., *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945–1989*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2014.
- Moczulski L., *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 2010.
- Netzer E., *Masada III. The Yigael Yadin excavations 1963–1965. Final reports. The buildings stratigraphy and architecture*, Jerusalem 1991.
- Neusner J., *History and Purity in First-Century Judaism*, „History of Religions” 1978, nr 1.
- Okólnik Ministerstwa Zdrowia Publicznego z dnia 2 sierpnia 1921 r., nr H. 19991/11742/21 w przedmiocie urządzenia i utrzymania zakładów kąpieli rytualnych dla ludności wyznania mojżeszowego, „Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego” 1921, nr 5.

- Orzeczenie NTA z dnia 2 października 1936, 729/36, „Prasa prawnicza. Przegląd ustawodawstwa, piśmiennictwa prawniczego, orzecznictwa sądowego oraz bibliografii” 1939, nr 8.
- Orzeczenie NTA z dnia 2 października 1936, rej. 728/36, „Prasa prawnicza. Przegląd ustawodawstwa, piśmiennictwa prawniczego, orzecznictwa sądowego oraz bibliografii” 1939, nr 8.
- Orzeczenie NTA z dnia 4 października 1938 r., rej. 5722/37, „Prasa prawnicza. Przegląd ustawodawstwa, piśmiennictwa prawniczego, orzecznictwa sądowego oraz bibliografii” 1939, nr 8.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Wyd. Pallottinum, Poznań 2003, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=69>, dostęp: 14 lutego 2022 r.
- Podgajna E., *Mniejszość żydowska w myśli politycznej Wincentego Witosa*, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2017, nr 1.
- Pokoj J., *Regulacja prawna obywatelstwa polskiego w pierwszych latach II RP (1918–1926)*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2014 nr 4.
- Regev E., *Herod's Jewish Ideology Facing Romanization: On Inter marriage, Ritual Baths, and Speeches*, „The Jewish Quarterly Review” 2010, nr 2.
- Rouwhorst G., *A Remarkable Case of Religious Interaction: Water Baptisms in Judaism and Christianity [w:] Interaction between Judaism and Christianity in History, Religion, Art and Literature*, red. M. Poorthuis, J. Schwartz, J. Turner, Leiden–Boston 2009.
- Rozporządzenie Generalnego Gubernatora z dnia 1 listopada 1916 r. dotyczące organizacji Żydowskiego Towarzystwa religijnego w Jenerał-Gubernatorstwie Warszawskim (Dz. Rozporządzeń dla Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego z 1916 r., nr 53, poz. 184).
- Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 27 sierpnia 1933 r. o wodzie do picia i potrzeb gospodarczych (Dz. U. R. P. Nr. 79, poz. 562).
- Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z dnia 9 maja 1936 r. o zakładach kąpielowych (Dz. U. Nr 44, poz. 327 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 maja 1926 r. o urządzeniu i utrzymaniu publicznych zakładów kąpielowych (Dz. U. Nr 44, poz. 276).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 sierpnia 1924 r. o urządzeniu i utrzymywaniu zakładów kąpielowych publicznych (Dz. U. Nr 73, poz. 733).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 12 lipca 1922 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych o urządzeniu i utrzymywaniu zakładów kąpielowych publicznych (Dz. U. Nr 77, poz. 698).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 20 października 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia na Ziemię Wileńską niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek (Dz. U. Nr 105, poz. 977).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 27 marca 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek na województwa: nowogródzkie, poleskie i wołyńskie i powiaty: grodzieński, wołkowyski i białowieski województwa białostockiego (Dz. U. Nr 34, poz. 288).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 5 lipca 1921 r. w przedmiocie urzą-

- dzenia i utrzymywania zakładów kąpielowych rytualnych (t. zw. mykw) dla ludności wyznania mojżeszowego (Dz. U. Nr 65, poz. 416).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 29 sierpnia 1958 r. w sprawie warunków zdrowia wymaganych ze względów sanitarno-epidemiologicznych od osób wykonujących niektóre zajęcia zarobkowe (Dz. U. Nr 56, poz. 275 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego (Dz. U. z 1927 r., nr 91, poz. 818).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1923 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego (Dz. U. z 1928 r., poz. 28, nr 259).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 9 marca 1927 r. w sprawie utworzenia gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze powiatów: białostockiego, bielskiego i sokólskiego województwa białostockiego (Dz. U. z 1927 r., nr 23, poz. 175).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 października 1925 r. w sprawie utworzenia gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze województw: wołyńskiego, poleskiego, nowogródzkiego, powiatów: grodzieńskiego, wołkowyskiego i gmin: białowieskiej, masiewskiej i suchopolskiej powiatu bielskiego województwa białostockiego oraz okręgu administracyjnego wileńskiego (Dz.U. z 1925 r., nr 114, poz. 807).
- Rudolf K., *The Baptism Sects* [w:] *The Cambridge History of Judaism. Volume 3: The Early Roman Period*, red. W. Horbury, W.D. Davies, J. Sturdy, Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Rzenno N., *Podstawy prawne decyzji w przedmiocie obywatelstwa polskiego. Analiza prawno-porównawcza przepisów obowiązujących od II Rzeczypospolitej do współczesności*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, tom XIX (rocznik).
- Schiper I., *Żydzi pod zaborem pruskim* [w:] *Żydzi w Polsce Odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*. Tom I, red. I. Schiper, A. Tartakower, A. Haffka, Warszawa 1932.
- Schwartz R.H., *Judaism and Vegetarianism*, Lantern Books, New York 2001.
- Sigvartsen J.A., *The Biblical Law of Niddah and Its Muslim Parallels*, „Papers” 2017, nr 8.
- Sprawozdanie z Organizacji i Czynności Ministerstwa Zdrowia Publicznego w roku 1918*, „Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego” 1921, nr 1.
- Śliwa M., *Obcy czy swoi. Z dziejów poglądów na kwestię żydowską w Polsce w XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe WSP Kraków, Kraków 1997.
- Tan D.A., Haththotuwa R., Fraser I.S., *Cultural aspects and mythologies surrounding menstruation and abnormal uterine bleeding*, „Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology” 2017, tom 40.
- Tomaszewski J., *Żydzi w II Rzeczypospolitej*, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.

- Traktat między Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonemi a Polską z dnia 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. z 1920 r. Nr 110, poz. 728).
- Urban K., *Wyznanie mojżeszowe w Polsce 1945–1961 (zarys działalności)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 706.
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267).
- Ustawa z dnia 25 kwietnia 1938 r. o opłatach rejestracyjnych od przedsiębiorstw i zajęć (Dz. U. Nr 34, poz. 293 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 maja 1923 r. w przedmiocie państwowego podatku przemysłowego (Dz. U. Nr 58, poz. 412 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 251).
- Ustawa z dnia 21 lutego 1935 r. o zapobieganiu chorobom zakaźnym i ich zwalczaniu (Dz. U. R.P. Nr. 27, poz. 198).
- Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. o podatku obrotowym (Dz. U. Nr 34, poz. 292 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o chorobach zakaźnych i zakażeniach (Dz. U. Nr 126, poz. 1384 z późn. zm.).
- Walicki J., *Polscy syjoniści wobec pierwszych miesięcy rządów Józefa Piłsudskiego: (maj–sierpień 1926 r.)*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2005, nr 21.
- Wasserfall R., *Women and Water: Menstruation in Jewish Life and Law*, Brandeis University Press, Hanover 1999.
- Wengierow J., *O prawie niezunifikowanym w zakresie resortu opieki społecznej*, „Gazeta Administracji: dwutygodnik poświęcony prawu publicznemu oraz zagadnieniom administracji rządowej i samorządowej” 1938, nr 12.
- Włodarczyk T., *Przepisy prawne dotyczące mykw w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego i ich egzekwowanie na przykładzie powiatu wrocławskiego [w:] Mykwa – rytuał i historia*, red. J. Lisek, Wrocław 2014.
- Wyrok SN z 28 września 1936 r., II K 711/36, OSN 1937, nr 3, poz. 67.
- Wzór sprawozdania rocznego o stanie sanitarnym powiatu (Dz. Urzędowy Województwa Stanisławowskiego 1922, nr 12, poz. 316).
- Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 18 stycznia 1919 dotyczące gmin wyznaniowych żydowskich (M.P. z 1919 r., nr 20, poz. 1).
- Ziembiński Z., *Kompetencja i norma kompetencyjna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, nr 4.

SUMMARY

Robert Bobkier

**Legal regulations of ritual bathing establishments (mikvah)
for the Jewish population in the Second Polish Republic.
Outline of the problem.**

The Jewish population, who arrived in Poland in the 11th century, constituted one tenth of the population in the Second Polish Republic. They had the constitutionally guaranteed right to freely profess the Mosaic religion, including ritual baths. Water, understood as a symbol of spiritual purification, is present in all the main religions of the world. However, it occupies a special place in Judaism. The mikvah, a ritual bath, is required in many cases of spiritual and physical uncleanness. In Poland, reborn after the partitions, Jewish mikvahs constituted more than half of all bathing establishments – public baths. Pursuant to the regulations governing the functioning of Jewish communities, introduced in 1919, their duty was to maintain ritual baths. Subsequent regulations defined this activity only in terms of the competence of the religious community. Commercial mikvahs were taxed like ordinary businesses. In the interwar period, sanitary regulations concerning mikvahs were included in two ordinances – in 1921 and in 1936. The latter regulation was in force until 2002, i.e. in three different forms of Polish statehood. Pursuant to the 1997 Act on the State's Relationship to Jewish Religious Communities in the Republic of Poland, Jewish communities still care for ritual baths.

Key words: Judaism, Jews, bathhouses, bathing establishments, ritual baths, mikvah, religious communities.

Data wpływu artykułu: 18.02.2022 r.

Data akceptacji artykułu: 21.03.2022 r.